

**VANÍČEK V. – KOTOUS J. (eds.). *Posunuté jubileum. 1050 let od založení pražského biskupství*
Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2024, 500 s.***

V letech 2022–2024 se odehrávaly oslavy 1050. výročí založení pražského biskupství v roce 973. Oslavy monumentální tak, jak si to mimořádné výročí zaslouhuje, byly zahájeny vědeckou konferencí ve dnech 9.–11. listopadu 2022 pořádanou Akademií věd ČR a Univerzitou Karlovou ve spolupráci s pražským arcibiskupstvím. Samo zahájení konference, jehož se recenzent zúčastnil v zastoupení děkana Právnické fakulty UK v defilé představitelů čtyř zakládajících fakult Univerzity Karlovy (filozofické, lékařské, právnické a teologické), ve mně zanechalo hluboký dojem. Z konference byla připravena sbírka vystoupení,¹ která byla prezentována v Arcibiskupském paláci dne 15. června 2023. Při té příležitosti předal arcibiskup pražský a primas český Jan Graubner stříbrné medaile k 1050. výročí založení pražského biskupství. Mezi oceněnými byli i právníci Jan Kotous, Jan Kuklík, Karel Malý a Michal Tomášek. Dalším oceněným právníkem mimo naši akademickou obec byl papežský nuncius Jude Thaddeus Okolo, doktor církevního kanonického práva.² Oslavy výročí založení pražského biskupství byly přirozeně spojeny s četnými církevními obřady. Za všechny budiž vzpomenu ta mše v pražské katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha, spojená s oslavami 80. narozenin emeritního arcibiskupa pražského a primase českého Dominika kardinála Duky.³ Velkolepé oslavy byly završeny dne 25. dubna 2024 prezentací recenzované monografie v Arcibiskupském paláci.

Popsané události rámuji recenzovanou publikaci, jsouce dokumentovány obrazovým materiálem, jakož i projevy jejich významných účastníků. Jejím jádrem je ovšem sled kapitol, analyzujících založení pražského biskupství, jeho vývoj přes povýšení na arcibiskupství v roce 1344, ale i jeho současnost. To vše v důležitém světle vztahu státu a církve. Hned první kapitola knihy z pera Michala Pehra vysvětluje název knihy, a koneckonců i *leitmotiv* veškerých oslav: „Posunuté milénium“. Již v roce 1967 začal pozdější arcibiskup pražský a primas český František kardinál Tomášek cíleně připravovat oslavy milénia pražského biskupství v roce 1973. V Apoštolském listu vydaném papežem Pavlem VI. dne 10. dubna 1973 se zdůrazňuje nutnost oslavit výročí „slavnostnějším způsobem“.

* Tato recenze vznikla v rámci výzkumného projektu Univerzity Karlovy *Cooperatio* – vědní oblast Law.

¹ KOTOUS, J. – SOMMER, P. – VANÍČEK, V. (eds.). *Tisíc a padesát let pražského biskupství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2023.

² Ocenění na pražském arcibiskupství. *Zrcadlo cirkve*, 2023, č. 7, s. 5.

³ Prof. Michal Tomášek při oslavách výročí pražské arcidiecéze a narozenin kardinála Dominika Duky. *Zrcadlo cirkve*, 2023, č. 7, s. 5–6.

To však nebylo tehdejší totalitní státní správou v období vrcholící normalizace umožněno. Oproti nadějnému stavu z roku 1968 se situace okolo příprav oslav milénia zkomplikovala po vpádu okupačních vojsk a zejména po zahájení procesu normalizace počátkem sedmdesátých let. Michal Pehr podrobně dokumentuje složitá jednání Františka Tomáška s představiteli Ministerstva kultury, zejména jeho Sekretariátem pro věci církevní. Záměrem státu bylo „držet oslavy za zdi kostelů“. Pozoruhodné je, že se státní a stranické orgány spíše než angažovanosti našich věřících obávaly reakcí z Maďarska a z Polska. Největším trnem v oku jim ovšem bylo případné zapojení západoněmeckých katolíků. Ve zprávě Sekretariátu pro věci církevní z roku 1972 se uvádělo, že zvláště řezenský biskup Graber je v tomto ohledu velmi aktivní a jeho návštěva byla zakázána. Československé velvyslanectví v Římě mělo v témže roce sdělit Svatému stolci, že „žádá, aby oslav milénia pražského biskupství nebylo zneužíváno emigrantskými kruhy k nepřátelským projevům vůči ČSSR“. Paranoidní postoj tehdejšího československého režimu k oslavám milénia je spojoval i s působením sudetoněmeckých svazů v Západním Německu. Oslavy tedy sice proběhly, ale, jak oficiální místa konstatovala „nezávadně a v rámci mantinelů, vymezených státními orgány“. Závěry Státního sekretariátu pro věci církevní uvedly: „I když oslavy milénia zdaleka nevyzněly podle představ církve, musíme připustit, že určitý vliv na věřící zanechaly.“ Podle Pehra to bylo jedno z drobných znamení, že poměry se navzdory normalizaci mění a státní moc nedokáže vše ohlídat a zkontrolovat. Na tuto úvodní kapitolu knihy myšlenkově navazuje kapitola Martina Weisse o historii české církevní provincie v letech 1948–1989. Autor dovádí komentář ke vztahům církve a komunistického státu až do listopadu 1989. V posledních letech režimu se jeho orgánům již zdaleka nedařilo to, co počátkem sedmdesátých let. Pouti na Velehradě k příležitosti 1100. výročí úmrtí svatého Metoděje se v roce 1985 zúčastnilo na 250 000 věřících. Dvanáctý listopad 1989, kdy papež Jan Pavel II. svatořečil v Římě blahoslavenou Anežku Přemyslovnu, předznamenal podle Weisse 17. listopad 1989 a pád komunistické diktatury v naší vlasti. Dalo by se říci, že název recenzované monografie evokuje pomíjivost režimu, který církev utiskoval, ve srovnání s jejími tisíciletými dějinami.

Kniha má několik uzlů. Prvním je založení pražského biskupství a jeho raný vývoj. Vratislav Vaníček popisuje středověké dějiny biskupství a upozorňuje, že pražské biskupství nevzniklo izolovaně, pouze pro potřebu českého státu, ani jako projekt misijní „slovanské politiky“, nýbrž jako součást kulturního vzestupu Čech a Prahy, přičemž dynastie Přemyslovců hraje ústřední roli ve spojení se soudobými elitami střední Evropy. V mimořádném evropském rámci byl i episkopát Vojtěcha z rodu Slavníkovců, který byl hagiografy poněkud překroucen do biblické zkratky „biskup versus tvrdohlavý lid“. Církev dále expandovala ve druhé polovině 11. století za vévody (krále) Vratislava II. Kapitola Davida Kalhousa, analyzující pražské a moravské biskupy, potvrzuje střídání biskupů domácího a zahraničního původu ve 12. století. I když je tehdejším biskupům tradičně připisována slabá pozice kaplanů, ve skutečnosti byli samostatnou silou v rámci státního zřízení a často podporovali vládcovu politiku. Jejich spojení s říší, přestože se omezovalo na symbolické nástupnické rituály, posílilo jejich výhradní postavení ve společnosti.

Na počátku 13. století se biskup Ondřej pokusil prosadit reformy spojené se čtvrtým lateránským koncilem, ale jak ukazuje Robert Antonín ve své kapitole, narazil na odpor kvůli pragmatismu prelátů, které spojoval jejich životní styl a často i jejich původ vůči sekulární elitě. Navíc po celou dobu pražského biskupství docházelo k určitým sporům

o míru závislosti klášterů na biskupství, což umožňovalo panovníkům rozšířit ochranu na kláštery (imunity, klášterní výjimky) a vtáhnout je do svého vlivu jako podporovatele královské moci. David Trojan rozebírá období, kdy se biskupství stává skutečným správním centrem. Zlom nastává v polovině 13. století. S rozvojem měst a školství se prosazují i reformní praktiky. Biskup přenesl své sídlo z Pražského hradu na panství na Malé Straně. Po bitvě na Moravském poli roku 1278 se biskupové pocházející z vyšší a střední šlechty stali při absenci krále mluvčími země. Poslední biskup a první arcibiskup Arnošt z Pardubic byl blízkým spolupracovníkem Karla IV. Povýšení pražského biskupství na arcibiskupství v roce 1344 je druhým uzlem recenzované knihy.

Z pohledu právní vědy je nejcennější kapitola od právníka a historika Jana Kotouse. Popisuje kolaps spolupráce mezi císařem Václavem IV. a jeho arcibiskupem Janem z Jenštejna. Cílem Václava IV. a jeho koncilu bylo proměnit církev v nástroj vládnutí (*instrumentum regni*). Král a jeho družina považovali jakékoli projevy samostatného rozhodování, které neodpovídaly jejich záměru, za zločin zrady (*crimen laise maiestatis*). Takovým kompetenčním a mocenským konfliktem se monografie zabývá i v případě generálního vikáře Jana z Pomuku, pozdějšího hlavního barokního světce Jana Nepomuckého. Jan Kotous připomíná, že kořeny notářského stavu v Čechách jsou spojeny právě se jménem Jana z Pomuku. Listinný materiál Vyšehradské kapituly poskytuje v tomto směru řadu pramenů, které Jan Kotous podrobně analyzuje. Kotousovo přiblížení osobnosti Jana z Pomuku, jakožto notáře bude nepochybně inspirací pro všechny, kdo se zabývají dějinami notářského stavu na našem území.

Třetím uzlem monografie jsou vztahy mezi dvěma náboženskými centry, totiž Prahou a Olomoucí. Pojednává o nich kapitola Tomáše Parmy o jejich vývoji. Analyzuje období od založení pražského biskupství až do roku 1777, kdy se Olomouc stala sídlem arcibiskupa – metropolitou moravského. Autor poukazuje na velkomoravské kořeny církevní organizace a naznačuje, že mezi světci biskupy moravského arcibiskupa patřili i biskupové olomoučtí. Po zániku Velké Moravy bylo v roce 1063 obnoveno olomoucké biskupství. Za husitských válek získalo značný vliv. S jeho povýšením na arcibiskupství v roce 1777 také dosáhlo formálně nezávislého stavu.

Čtvrtým uzlem recenzované monografie jsou kapitoly pojednávající o novodobém vývoji pražské arcidiecéze. Je to opět Michal Pehr, který se vrací do kontextu 20. století, pojednává o roli a postavení katolické církve od počátku 20. století a rozpadu monarchie v roce 1918 až do převzetí moci komunisty v roce 1948. Katolická církev, stejně jako celá česká společnost, prošla toho času bouřlivým vývojem. Navzdory mnoha konfliktům na různých úrovních a názorovým rozdílům byl nalezen *modus vivendi* a byl položen základ pro pozdější spolupráci. Tuto skutečnost se autor pokusil ilustrovat na příkladu pražských arcibiskupů v období „třetí republiky“ (1945–1948). Období komunistické diktatury (1948–1989) shrnuje Martin Weiss. Dokumentuje různé druhy útlačení katolické církve komunistickým režimem. Počínaje politickými procesy, přes internaci arcibiskupů a biskupů, až po nahrazení církevní hierarchie jednotlivci, kteří se zaprodali státu, sledování duchovních tajnou policií, církevními tajemníky a jejich informátory. K tomu se přidaly různé formy ideologického boje – zneužívání poutních míst a postav světců pro komunistickou propagandu, omezování výuky náboženství a vytváření nátlaku na řadové věřící, aby církev opustili. Výkonstruované monstrprocesy měly být důvodem k likvidaci církevní inteligence. Krátké období „pražského jara“ v roce 1968 přineslo krátké oživení naší

společnosti před totalitní restalinizací na počátku 70. let. Závěry Martina Weisse k vývoji postavení katolické církve koncem osmdesátých let byly analyzovány výše.

Při prezentaci recenzované knihy dne 25. dubna 2024 v Arcibiskupském paláci byly prezentovány výsledky mezinárodního vědeckého týmu složeného z odborníků z Austrálie, Brazílie, Česka a Polska, pod vedením Brazilce Cicera Moraese, který se zaměřil na vytvoření pravděpodobné podoby svatého Vojtěcha. Vědci nejprve vytvořili digitální kopii lebky světce, která je součástí Svatovítského pokladu. Podobu pak odhadli pomocí informací o úponu lebečních svalů a tloušťky měkkých tkání podle konkrétních rozměrů lebky.⁴ Podrobný postup antropologů, lékařů, fotografů a 3D designérů je popsán v recenzované knize a jsou tam i otištěny animace světcovy pravděpodobné tváře. Tato pasáž recenzované dílo výrazně obohacuje a dává mu nový vědecký rozměr mimo horizont právních a obecných dějin.

Recenzované dílo je dílem vpravdě impozantním. Nejenže mapuje tisíciletý vývoj české církevní provincie v domácích i evropských souvislostech, ale z hlediska právních dějin je cenným přínosem k poznání geneze vztahů mezi státem a církví. Celkový dojem umocňuje grafické provedení, reprodukce cenných historických portrétů a dokumentů, které z ní činí doslova klenot každé knihovny. Je třeba ocenit, že přes četnost autorského kolektivu představuje tento *opus magnum* kompaktní a vzájemně provázaný celek. Za což budiž poděkováno hlavnímu hybateli celého díla Janu Kotousovi. Nepřehlédnutelná je rovněž úloha recenzentů. Z právně historického pohledu emeritnímu členovi redakční rady našeho časopisu Karlu Malému, který s jemu vlastní vědeckou náročností všechny kapitoly i celek knihy korigoval směrem k dalšímu obohacení právněhistorické nauky. Recenzent ze všech výše uvedených důvodů vřele doporučuje „Posunuté jubileum“ k četbě i k potěše oka.

Michal Tomášek

doi: 10.14712/2464689X.2024.22

⁴ Sympaťák s laskavými rysy. Vědci představili rekonstrukci podoby svatého Vojtěcha. *Česká tisková kancelář*, 25. 4. 2024, 17:48.